

Zombiejesus

Zombiefilmens blasfemi och profetior om människans undergång

JONAS DANIELSSON är fil. dr i etnologi och disputerade 2006 vid institutionen för kultur och medier, Umeå universitet med avhandlingen *Skräckskönt*. Om kärleken till groteska filmer. En etnologisk studie. *Danielsson har också skrivit om filmer inom den svenska synden och japansk pinku eiga. Vidare forskning pågår just nu om våldtäkts-hämna-film och zombiefilm.*

Zombien är mer populär än någonsin och fyller både biosalonger, teatrar och dagstidningens kultursidor medan filmer om varelserna för ungefär tjugo år sedan ofta totalförbjöds eller censurerades till oigenkännlighet. De populärkulturella zombier vi möter i den moderna filmen är vandrande mänskliga kroppar i ständigt sönderfall. Döda men av någon orsak ändå levande. Utan några medvetna hjärnfunktioner drivs de av en omåttlig hunger i jakt på människor att äta. Som en blasfemisk parafras på den sista måltiden festar de döda på blodet och köttet. I den här artikeln avser jag undersöka några aspekter av den moderna zombiens budskap för att se vilken roll de fyller i det populärkulturella utbudet.

ZOMBIEBERÄTTELSEN

Den moderna zombieberättelsen är i grunden enkel och består generellt av att ett antal personer som efter någon form av katastrof tillsammans måste lära sig att överleva bland vandöda människoätare. Poängen är dock att dagens människor omöjligt kan överleva en liknande katastrof. Ty människan är dömd till undergång. Vår oförmåga till samarbete och våra egoistiska motiv utgör i själva verket större faror än massan av levande döda.

Tydligast blir det i George A. Romeros klassiker *Night of the Living Dead* (1968) där dagens köttätande och hjärndöda zombie skapades.¹ Huvudpersonen Ben är den ende överlevande efter nattens belägring av det lilla huset. Dagen gryr och skott hörs när undsättning närmar sig. Ben kikar ut genom ett fönster och skjuts i huvudet² av den förmodade räddningen. Oavsett zombieepidemi

Den som äter mitt kött och dricker mitt blod har evigt liv, och jag skall låta honom uppstå på den sista dagen (Johannes 6:54). Illustratör: okänd.

eller inte så kommer du att gå under – av människoepedemin. Förutom denna krassa grundsyn speglar eller ifrågasätter zombiefilmen också sin samtids rådande föreställningar (jfr Zander 2006:30). Exempelvis används *Dawn of the Dead* (George A. Romero 1978) i diskussioner kring genrens kritik av kapitalism och konsumtion (Flint 2009:85), *The Living Dead at Manchester Morgue* (Jorge Grau 1974) ifrågasätter människans miljöförstöring (Petley 2006:56) och *Deadgirl* (Marcel Sarmiento & Gadi Harel 2008) sätter fingret på manligt, sexuellt våld och våldtäkt (Jones 2013).

Zombiens lockelse finns knappast i dess charm, skönhet eller begåvning. Inte heller lockar den likt vampyren, ett annat modemonster, med evigt liv och fräsiga superkrafter som förmågan att förvandla sig till dimma eller fladdermus. Till skillnad från andra populärkulturella monster är det få saker som gör att särskilt många vill vara en zombie.³

Zombiens tjuusning ligger istället i dess ordlösa vittnesmål om alltings oundvik-

liga förfall. Zombiefilmen gör upp med borgerlighetens sociala och kroppsliga kontrollbehov (jfr Elias 1969/1989; Foucault 1975/1987) – för vad är mer okontrollerbart hotande, oordnat än kroppens innanmäte och dess utsöndringar, den kroppsliga och samhälleliga förödelse som både splatter- och zombiefilmer uppvisar?

Det kroppsliga fokuset i zombiefilmen diskuterar en modern syn på den kontrollerade kroppen, en mänsklig kropp som via skönhetsbehandlingar, träning, dieter till varje pris ska bevaras i sin ungdomligaste form (jfr Johansson 1997). Den groteska Kristi kropp som förevisas i den inledande bilden faller utanför ramarna och berättar en helt annan historia än den om de klassiska skönhetsidealen eller det individuella subjektet. Zombien och den människa de äter blir per definition till Julia Kristevas abjekt – varken objekt eller subjekt – ett äckligt monster av kroppsvätskor och utsöndringar som påminner om ”kroppens och jagets bräckliga gränser” (Kristeva 1992:33).

Kroppen efter döden är i det avseendet demokratisk då vi alla (möjligen förutom de nedfrysta själarnas boning i Bo Nils-sons artikel) möter döden med samma hudbleknad och likfläckar. Zombiefilmen uppvisar på övertydligast möjliga sätt den välbehållna kroppens hopplöshet efter döden.

Ett liv av disciplin för att mota det oundvikliga slutar på samma sätt som ett liv i frosseri. Tillsammans kommer vi oavsett klass, etnicitet eller kön att jäsa, svälla och ruttna. För att inte enbart hemfalla åt cyniska iakttagelser skulle vi också kunna betrakta sensmoralen som en önskan att leva i nuet. Ta vara på livet medan du har ett, inte för att nå ett högre mål i efterlivet.

Zombiefilmen kritiserar också tydligt hur vi behandlar våra medmänniskor. Genom miljöförstöring, egoism, utnyttjande, överexploatering förstör vi jorden och varandra. En moralpredikan som tycks poängtera för beslutsfattare och en vårdslös mänsklighet varthän den inslagna vägen leder. På samma sätt som den otjänliga maten i Matilda Marshalls artikel om hur matens återuppståndelse förvandlas till sopor bär den ruttnande kroppen på anklagelser, skuld och skam. Här blir zombieberättelsen dystopisk. Det finns ingen förlåtelse eller hopp om evigt liv. För det första är zombiesmittan oftast människoskapad. För det andra är människan själv, mitt i myllret av återlevare, det största hotet. Det spelar det ingen roll hur många zombier det finns, vi utrotar ändå oss själva. Genom småaktighet och stridigheter om bensin eller mat leder våra tillkortakommanden, brister och synder till människans slutgiltiga död. Undergången är ingenting som kommer i framtiden, den pågår just nu (jfr Pagano 2008:75).

DEN HELIGE ANDE

Zombien vänder skinnet ut och in men hotar också att vända den rådande världsordningen upp och ned (jfr Burke 1978: 216). Många skräckfyllda berättelser eller trender inom populärkulturen håller sig till den traditionellt uppdelade synen mellan själ och kropp vi också ser i AnnCristin Winroths artikel om reinkarnation i detta nummer. Även i spökhushusfilmer lever människans ande vidare och här anas tanken om efterlivet som en möjlig plats att återförenas med sina närmaste eller för att utkräva hämnd på de levande på grund av ouppklarade övergrepp eller rentav på pin kiv. I teveprogram som *Det okända* kan vi hjälpa anden att komma vidare på sin alldeles egen himlafärd eller till en ny kropp. Att vi lever vidare utanför vår kropp tycks vara en av de grundläggande föreställningarna om andens eller själens passage hinsides.

I zombiefilmen existerar dock inga löften om ett ljus i tunneln (jfr Marianne Liliequist i detta nummer), inte heller änglar eller själslig karma. Detta är en av zombiens allra viktigaste inneboende betydelser. Som ett hån mot religiösa löften om frid och evigt liv. Att återuppstå på den yttersta dagen som ett kannibalistiskt monster är inte precis förenligt med de bilder av himmelriket vi är vana att se. I genrens självfallna ideologiska kritik(er) utmanar alltså zombien hoppet om själslig frälsning genom en blasfemisk invertering av vår traditionella uppdelning mellan kropp och den helige ande. Kroppen och anden möter i Bibeln olika öden efter döden "då stoftet återvänder till jorden, sitt ursprung, och livsanden återvänder till Gud, som gav den" (Predikaren 12:7). Zombien har inte sådan tur. Här är det kroppen som lever vidare i ett stinkande

förfall. Själen däremot, finns inte. Din kropp ruttnar och du med den. Detta ställer komplicerade filosofiska frågor kring jaget och identitet. Vem eller vad är jaget utan själ eller inre liv? Var finns meningen i en kropp endast styrd av nervändor och muskelfibrer?

Jesus återuppståndelse från graven eller att han likt en vodoupräst återupplivar Lasarus är ett ständigt återkommande tema inom zombiekulturen, om vi kan

kalla det populärkulturella överflödet och dess användare så. Parallellerna mellan Jesus, den sista måltiden, nattvardens symbolik kring vinet och brödet, och zombien uppvisar tydliga kätterska inslag. Här samsas bilder av en bokstavlig nattvard där tolv zombier äter Hans lekamen med "Happy Zombie Jesus Day"-kort av den vandöda Jesus som en alternativ påskhare. Här skapas populärkulturella skildringar av bibeln där det inte var själen som

DYSTOPISK PREDIKAN

Om det var din dotter? Dawn of the Dead (Zack Snyder 2004).

levde vidare efter döden, utan endast kroppen. Ve den som rullar undan stenen från Jesu gravkammare.

Om Jesus berättade om det eviga livet berättar massan av zombier som likt en profet, eller om man så vill "Zombiejesus"⁴, om den eviga döden. Religioners skildringar av det outhärdliga helvetet är i zombieberättelsen den värld där vi redan primitivt slåss för vår överlevnad. Den vandöda pesten är Helvetet på jorden, som Peter uttrycker det i *Dawn of the Dead* (1978): "När det inte längre finns plats i Helvetet, vandrar de döda på jorden".

Men zombiefilmen är inte bara blasfemisk vad gäller vår tro på, eller hopp om ett, liv efter döden. Den slår också vår längtan om att återse våra kära efter döden i bitar. För en zombie kommer inte hem till synes oförändrad som Camille, dottern i den franska TV-serien *Gengångare* (Fabrice Gobert och Frédéric Mermoud 2012), till en mamma och pappa som längtat efter att bara en enda gång till få hålla henne. Zombien kommer hem i förvrängd form. Endast skalet, kroppen stadd i förfall finns kvar, och med ett enda begär: att äta. Om kropparna till hjärndöda barn vill äta sina föräldrar, är det då möjligt att föräldrarna klarar av att skjuta dem i huvudet för att rädda sig själva?

Den symbios av liv, död, äta eller ätas som zombien representerar blir en perfekt kulturell smältdegel för flertalet tabuerade områden som utnyttjar våra rädslor och begär. Den vämjeliga gränsen mellan mat och förruttnad föda, själslighet och kropp, människa och djur samsas alla i en och samma bild av de levande döda.

När alla människor är borta försvinner snart också zombien. Likt Jesus dör den för våra synders skull. Kvar finns bara en ruttnande, stinkande jord. Ingen Noak. Ingen ark. Zombien är således den profetiska berättelsen om slutet med stort S. Mänskligheten ruttnar bort tillsammans med köttet. Det lönar sig inte att tro, det finns ingen Gud eller tillit – vare sig till livet eller till människan själv. Hoppet, mänskligheten och framför allt själen är död. Av löftet om evigt liv bidde inte ens en tumme.

Varför dessa blodiga och dystopiska berättelser lockar en större publik mer idag än för tjugo år sedan, är svårare att svara på. Dels beror det på att vi inte längre betraktar zombiefilmens omätliga våld som samhällsfarligt. Det kan också bero på upplevelsen av en ganska deppig verklighet. Känslan av uppgivenhet inför en misslyckad klimatpolitik, ekonomiska kriser där banker räddas före folket, främlingsfientlighet, kritik mot politisk korrekthet och ökade klassklyftor ger en utmärkt grogrund för skrämsfilmer att tynga oss med det allra värsta: hopplöshet.

Zombien förgör som en konsekvens alltså hoppet om själens fortlevnad men också vårt levande arv genom kommande generationer. Den ifrågasätter även vår tids största institutioner och våra hyllade guds- och hjältegestalter. Inte ens bilden

av människan som skapelsens krona lämnas orörd. Vi, de levande, är på botten och egentligen värre än själva zombien. Detta poängteras exempelvis explicit när Barbara i nyinspelningen av *Night of the Living Dead* (Tom Savini 1990) kommenterar människans uträknade ondska gentemot de vandöda varelserna: "We are them, and they are us", eller implicit som hur guvernören Brian Blake utnyttjar ett fastkedjat zombiebarn för egna lustar i den grafiska serien *The Walking Dead* (Robert Kirkman 2003–).

Zombiejesus berättar alltså främst om människans egoistiska och våldsamma natur som så småningom också skapar vår undergång. En profetia som utifrån det halvtomma glasets utsiktspunkt på klimathot, smältande isar och stigande havsnivåer tycks alltmer sannolik. Svaret på zombiens popularitet står också att finna i den inverterade bilden av religiöst hopp. Bland dessa dystopiska budskap om mänskligheten kan vi känna igen bilden av det massiva, okontrollerade hotet från miljö, terrorister, pandemier eller annan valfri skräck som i dag hemsöker löpsedlarna.

NOTER

¹ Till skillnad från den traditionella zombien från folkreligionen vodou där figuren är en skendöd slav styrd av dess "ägare" skapade Romero en död men återuppståndens varelse utan andra drivkrafter än hunger. Självklart skapades inte detta i ett vakuum och flertalet filmer, exempelvis *The Last Man on Earth* (Ulbadó Ragona 1964) är tydliga inspirationskällor (jfr. Dendle 2001) medan flera texter i litteraturhistorien, exempelvis Gilgamesh-eposet perfekt beskriver den varelse som dök upp i Romeros film.

² Enda sättet att döda en modern post-Night of the Living Dead-zombie för gott är nämligen att förstöra dess hjärna.

³ Detta kanske kommer att förändras med hur zombien upptas i populärkulturen (eller vilka preferenser en kan ha) med tanke på de zombier som börjat inta marknaden. I filmer som *Idle Hands* (Flender 1999) och *Wasting away* (Kohnen 2007) och romaner som "My Life as a White Trash Zombie" (Rowland 2011) börjar en medveten och mer tilltalande zombie framträda. Romanen (Marion 2011) och filmen (Levine 2013) *Warm Bodies* är en modern Romeo-och-Julia-historia som bland annat beskrivits som "zombieromantik".

⁴ Ett litet förtydligande. Även om det finns en hel del Zombiejesusar bland ett myller av skildringar vill jag här inte ta upp en specifik karaktär. Jag använder "Zombiejesus" som ett dramaturgiskt grepp, en samlande metaforisk figur.

REFERENSER

- Bibel 2000*, 1999. Göteborg: Cordia.
- Dendle, Peter, 2001. *The Zombie Movie Encyclopedia*. North Carolina: McFarland & Company Inc., Publishers.
- Elias, Norbert, 1969/1989. *Sedernas historia. Del 1. Civilisationsteori*, Stockholm: Atlantis.
- Flint, David, 2009. *Zombie Holocaust: How the Living Dead Devoured Pop Culture*. London: Plexus Publishing Limited.
- Foucault, Michel, 1975/1987. *Övervakning och straff: Fängelsets födelse*. Lund: Arkiv.
- Johansson, Thomas, 1997. *Den skulpterade kroppen: Gymkultur, friskvård och estetik*. Stockholm: Carlssons.
- Jones, Alan, 2013 (under utgivning). "Gender monstrosity: Deadgirl and the sexual politics of zombie-rape", in *Feminist Media Studies*. 13:4. Taylor & Francis Online. Tillgänglig (19 februari 2013) via <http://drstevejones.co.uk/Jones%20Gender%20Monstrosity.pdf>.
- Kirkman, Robert, 2003–. *The Walking Dead*. Berkeley: Image Comics.
- Kristeva, Julia, 1980/1992. *Fasans makt: En essä om abjektionen*. Göteborg: Bokförlaget Daidalos.
- Marion, Isaac, 2011. *Warm Bodies*. New York: Emily Bestler Books/Atria.
- Pagano, David, 2008. "The space of apocalypse in zombie cinema", in McIntosh, Shawn & Levetre, Marc, *Zombie Culture: Autopsies of the Living Dead*. Maryland: Scarecrow Press.
- Petley, Julian, 2006. "The living dead at Manches-

- ter morgue: Non si deve profanare il sonno dei morti viventi (1974)", in Slater, Jay, *Eaten Alive: Italian Cannibal and Zombie Movies*. London: Plexus Publishing Limited.
- Rowland, Diana, 2011. *My Life as a White Trash Zombie*. New York: Daw Books.
- Zander, Ulf, 2006. *Clio på bio: Om amerikansk film, historia och identitet*. Lund: Historiska media.

Filmer/TV-serier

- Dawn of the Dead*. George A. Romero, 1978.
- Dawn of the Dead*. Zack Snyder, 2004.
- Deadgirl*. Marcel Sarmiento & Gadi Harel, 2008.
- Det okända*. 2004–.
- Gengångare*. Fabrice Gobert & Frédéric Mermoud, 2012.
- Idle Hands*. Rodman Flender, 1999.
- Last Man on Earth, the*. Ulbado Ragona, 1964.
- Living Dead at Manchester Morgue, the*. Jorge Grau, 1974.
- Night of the Living Dead*. George A. Romero, 1968.
- Night of the Living Dead*. Tom Savini 1990.
- Wasting Away*. Matthew Kohnen, 2007.
- Warm Bodies*. Jonathan Levine, 2013.

SUMMARY

*Zombie Jesus
Blasphemy and the End of Humanity
(Zombiejesus
Zombiefilmens blasfemi och profetior
om människans undergång)*

When Jesus rose from the dead his soul soon went on a journey back to his heavenly father. But if there is no soul, there is no salvation. The modern zombie film turn the traditional duality between body and soul upside down. When the body rises from the grave the soul, and our identity is forever lost. The contemporary zombie genre, post George A. Romero's *Night of the Living Dead* (1968), question our morality and emphasise that the demise of mankind is brought by mankind itself.

Keywords: death, blasphemy, zombies, undead, apocalypse, film.

Jonas Danielsson, PhD in Ethnology, Department of Culture and Media Studies, Umeå University, Umeå, Sweden.